

УДК 330.341.4

Т. В. Кондратьєва,
к. е. н., асистент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В НЕСТАБІЛЬНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

У роботі досліджено механізм розвитку організації, взаємозв'язок структур та адаптивних можливостей фірм. Визначено основні джерела розвитку організації в нестабільних ринкових умовах.

The mechanism of organizational development, the relationship of structures and adaptive possibilities of firms were investigated in the article. The main sources of organizational development in unstable market conditions were defined.

Ключові слова: гнучка економічна структура, нестабільні ринкові умови, адаптивність, траєкторія розвитку фірми, транзакційні витрати, асиметрія інформації, опортунізм, екстерналізація, інтерналізація.

ВСТУП

Основною метою і критерієм ефективності економічної поведінки є розвиток фірми. Дослідження механізмів розвитку призвело до формування еволюційної теорії, що пізніше знайшла своє відбиття й в інституціональній економіці. Іншим підходом до вивчення процесів розвитку є структурний, який у багатьох галузях науки протиставляється еволюційному. Даний напрям вивчає внутрішню побудову, організацію й функціонування об'єктів, що розвиваються. У біології, історії, соціології значущі результати були отримані на основі синтезу еволюційного й структурного підходів до дослідження процесів розвитку. В економічній науці дослідження взаємозв'язків структури й еволюції економічних об'єктів нечисленні. Можливість синтезу даних підходів створює можливість для подальшого дослідження механізмів розвитку фірми в умовах сучасного нестабільного ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження проблеми ефективного управління розвитком економічної структури в умовах нестійкого економічного середовища на основі синтезу еволюційного та структурного підходів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основним результатом еволюції фірмової організаційної структури є глибоке взаємопроникнення фірми й ринку. Проявляється дана тенденція у вигляді зміни структури фірми, зсуву до гібридних форм. Традиційні внутрішні структури (ведення обліку, керування персоналом, інформаційне забезпечення й т.д.) здійснюються за допомогою ринку, сторонніх організацій, і навпаки, елементи ринкових механізмів включаються у внутрішню структуру фірми.

Дослідники відзначають, що "на даному етапі принципово гнучкість економічних систем обмежується не стільки технічними факторами, скільки соціально-економічними відносинами" [1]. Для фірми це проявляється в тому, що різноманіття й швидка зміна техніко-технологічних можливостей зміщують проблеми пошуку джерел розвитку фірми в сферу структурно-організаційних, соціально-економічних й індивідуально-психологічних аспектів. Все більш актуальним стає дослідження "людського фактора", внутрішньої організації взаємодії активних елементів фірми. Автори говорять про те, що траєкторія розвитку фірми визначається "сумарним вектором інтересів і можливостей впливу всіх сторін" [1]. Таким чином, можна говорити про те, що стимулом еволюції фірми є сигнали зовнішнього середовища, а механізмом — зміна організаційної структури.

Для пояснення цієї залежності в теорії організації Д.Ньюстром і К.Девіс [2, с. 16] представляють організаційну структуру в якості перетворювача організаційних ресурсів і сигналів зовнішнього ринкового середовища в процесі формування економічної поведінки фірми (рис. 1).

В інституціональній економічній теорії кореляція структури фірми й траєкторії її розвитку пояснюється на основі того, що альтернативні моделі

внутрішньої структури представляються як різні варіанти рішення проблеми принципала й агента (погрози маніпулювання агентом принципала). Організаційна структура є функцією, що визначає ефективність перерозподілу прав власності на ресурси фірми. А сам організаційний розвиток інтерпретується як рух по особливій траєкторії структурних змін. При цьому внутрішні структура, що існує в певний момент часу, задає траєкторію розвитку фірми за рахунок накопичення й закріплення певного типу взаємних принципала й агента. Завдання пошуку ефективного типу внутрішньої структури розв'язується на основі зіставлення транзакційних витрат і витрат контролю з видом технології, типом ринку, стадією розвитку фірми. Щоб розширити дані підходи, проаналізуємо механізм розвитку фірми. Результатом диференціювання траєкторії руху фірми є окремі транзакції, реалізація яких задає вектор розвитку. Особливості процесів відбору реалізованих фірмою транзакцій визначають множинність їхніх результатів. Різні організаційні компоненти фірми, що володіють унікальними характеристиками (ознаками, генами), взаємозалежними способами роблять індивідуальний вклад у вибір форм здійснення транзакцій. Розмаїтість ознак спричиняє формування так званого ландшафту адаптації [3], що для фірми є нерівним і має декілька максимумів (рис. 2).

Чутливість фірми до сигналів зовнішнього середовища й можливості руху на ландшафті визначає досягнення різних "точок адаптації" фірми до ринкових умов. При цьому основним завданням фірми є бачення більшого числа таких точок і маршрутів руху до них. Ця можливість обмежується ступенем і типом невизначеності зовнішнього середовища, які є індивідуальними для фірми й залежать від розвиненості механізму розпізнавання.

Дослідники виділяють декілька критеріїв зміни зовнішнього середовища — частота, амплітуда, складність тощо. Для цілей аналізу механізму розвитку фірми важливим є розрізнення онтологічної й гносеологічної невизначеності. У першому випадку — це те, що внутрішньо властиве світу, незалежно від можливостей фірми. Даний тип невизначеності задає рівні обмеження для поведінки всіх фірм на ринку. Існування гносеологічної невизначеності зумовлене індивідуально обмеженими здібностями фірми одержувати й обробляти інформацію про зовнішнє середовище.

Адаптація моделі споживчого вибору до поведінки фірми дозволяє представити його як вибір між двома типами антиблаг — невизначеністю майбутнього й необоротністю минулого [4]. Основою такої моделі є те, що "ці дві властивості часу можна розглядати як два комплементарних

Рис. 1. Роль організаційної структури в процесі формування поведінки фірми

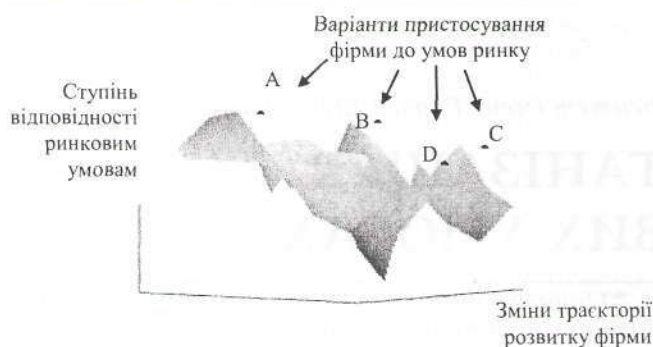

Рис. 2. Ландшафт адаптації фірми [3]

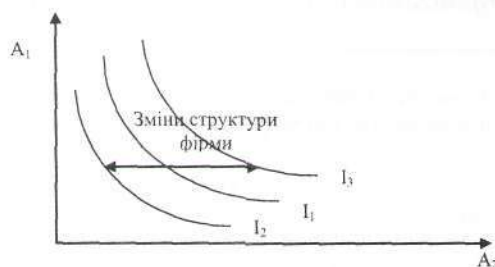

Рис. 3. Модель вибору фірмою набору з двох комплементарних антиблаг

антиблага в тому розумінні, що споживання тільки одного із цих антиблаг не створює ніякої негативної корисності" [4].

Механізм зменшення негативної корисності у зв'язку зі змушеним споживанням двох антиблаг фірмою представлений на рис. 3.

Криві байдужності (I_1, I_2, I_3) описують набори між невизначеністю майбутнього (A_1) і необоротністю минулого (A_2), які приносять фірмі рівні негативні корисності. Ефективність вибору визначається сукупністю контрактів фірми, що утворюють її структуру. Структура фірми є механізмом, що зсуває криві байдужності до початку координат (I_2) або, навпаки, що погіршує умови вибору (I_1). Таким чином, за допомогою ефективної структури фірма може зробити найкращий вибір за рахунок зниження гнosedологічної невизначеності.

Сукупність точок адаптації до умов зовнішнього середовища, що обрані фірмою, утворюють траєкторію розвитку фірми (рис. 4).

Таким чином, особливості взаємодії елементів фірми в процесі вибору ринкових альтернатив визначають можливості розвитку фірми.

Важливість проблеми адаптації, ефективності структури і розвитку окремої фірми полягає в тому, що її рішення прямо впливає на розвиток економіки в цілому і має бути врахована в рамках формування державного інституційного регулювання. Дану тезу було доведено вітчизняними дослідниками щодо сучасних ринкових умов в Україні. Зокрема, автори зазначають, що "врахування тенденцій сучасного розмивання традиційно окреслених типів економічних взаємодій вимагає нових підходів до формування ефективної економічної політики. До цих пір структура взаємовідносин між економічними суб'єктами України, що розглядається як об'єкт макроекономічного управління, не враховує специфічних відносин між різними її елементами, і тому в результаті, здавалось би, позитивних урядових дій отримують неочікувані наслідки, так звані "інституційні пастки". Вважаємо, що відправною позицією для формування ефективної структури української економіки має бути врахування загальних тенденцій сучасних ринкових структур, на які накладаються наші, суто українські "генетичні" особливості взаємовідносин між економічними суб'єктами, в яких тісно переплетені як залишковий вплив норм радянської економіки, так і період "інституційного беззавладдя" дев'яностих років" [5].

У нестабільних умовах зовнішнього середовища множинна альтернативних варіантів поведінки фірми збільшується в рази. Крім того, один раз обрані фірмою траєкторії розвитку в таких умовах частіше міняють свою конфігурацію.

Тому особливу актуальність здобувають проблеми створення гнучкої організаційної структури фірми. Синтезуючи поняття гнучкості й організаційної структури, можна сформулювати наступне визначення такої структури.

Гнучка організаційна структура фірми — це заснована на внутріфірмових інститутах сукупність елементів фірми та їхніх взаємозв'язків, що забезпечує ефективне використання альтернативних варіантів розвитку в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Гнучка структура забезпечує фірмі при збереженні її цілісності широкий (в ідеалі — всеохоплюючий) діапазон можливостей по кожному виду вимог зовнішнього середовища, що може бути досягнута швидко (в ідеалі — миттєво) при малих (в ідеалі — нульових) витратах із прийнятною (в ідеалі — абсолютною) точністю [6].

При цьому теорія й практика підтверджують, що "гнучкість економічної системи коштовна не сама по собі, а остільки, оскільки дозволяє відповідати поточній і майбутній вимогам зовнішнього середовища..., гнучкість повинна дозволити різноманітиту діяльність та її результати без шкоди цілісності, щоб точно, у прийнятний термін та із прийнятними витратами виконати в кожний момент часу запити/вимоги зацікавлених сторін" [6]. Гнучкість організаційної структури — це здатність до швидкої просторової, функціональної, логічної або іншої перебудови й відновлення параметрів без впливу ззовні. Аналіз джерел розвитку, які забезпечуються гнучкістю структури, представлений на рис. 5.

Внутрішні джерела розвитку гнучкої фірми полягають у більш ефективній взаємодії внутрішніх елементів структури — агентів, принципалів, їхніх коаліцій.

Зниження трансакційних витрат у гнучкій організаційній структурі відбувається за рахунок більших можливостей зміни алгоритму вибору варіанта економічної поведінки.

Гнучка структура за рахунок більшої кількості зв'язків краще організує трансфер знанневих активів, у тому числі імпліцитних. Залежність структури організаційних знань від умов зовнішнього середовища, її вплив на процеси розвитку економічних об'єктів були доведені в рамках теорії соціального ефекту, національної інноваційної системи [7; 8; 9].

Значне число "точок перемикання" — елементів, що є представниками декількох підсистем, — дозволяє гнучкій структурі швидше реалізовувати ринкові альтернативи.

Множинність прямих зв'язків дає можливість знизити переключення інформації й опортунізм агентів. Крім того, Д.Удалов відзначає, що в гнучкій організаційній структурі, що використовує мережні принципи організації, "скорочуються й витрати опортуністичної поведінки, тому що відхилення від встановлених правил (постійне й значне) не відповідає самій природі мережі, і тим загальним установкам і нормам діяльності, яких дотримуються всі її учасники (погодженість дій, довіра, єдність цілей і завдань, відкритість тощо). В іншому випадку учасники мережі, що допустили опортуністичну поведінку, піддаються санкціям з боку інших учасників мережі або їх змушують її покинути" [10].

Одним з вагомих напрямів інституційальної економічної теорії є дослідження феномена залежності від попередньої траєкторії розвитку. Автори відзначають, що існує різний ступінь історичності, тобто сили впливу минулого в економічній динаміці. П.Девід говорить про те, що "...слабка історія має місце настільки, наскільки допускає "стрілу часу", ...середня історія допускає, що миттєві стрілки між дискретними станами мають більший, й, можливо, нескінченні витрати коригування, так що вони забирають час, ...сильна історія передбачає, що деякі динамічні системи задовольняють умовам, які сприяють залежності результатів від попередньої траєкторії розвитку, або умовам ймовірностей переходу й асимптотичних розподілів результатів" [3]. Гнучка організаційна структура, здатна до швидкої перебудови, має низьку історичність і здатна ефективніше формувати траєкторію розвитку в нестабільних умовах.

Зовнішні джерела — це можливості, що надаються зовнішнім оточенням фірми, використовуючи які, гнучка структура забезпечує свій розвиток. До них відносять, поперше, переваги гнучкої організації в області розпізнавання й аналізу максимальної кількості альтернатив поведінки. Це відбувається за рахунок більшого числа спостережів і можливості легко змінити їхній склад і структуру залежно від зовнішніх умов.

Гнучкість зовнішніх і внутрішніх зв'язків дозволяє швид-

не реалізувати наявні альтернативи розвитку. В умовах інформаційного укладу економіки це є однією з головних конкурентних переваг фірми.

Здатності до швидкої перебудови зумовлюють більші можливості й ефективність екстерналізації (інтерналізації) функцій фірми при виникненні відповідних можливостей. Наприклад, при зростанні обсягів необхідної інформації в традиційній фірмі різко зростають трансакційні витрати. Гнучка організаційна структура має можливість швидкої передачі частини інформаційно-аналітичних функцій.

Важливою особливістю нестабільного зовнішнього середовища є високий рівень й розмаїтість ризиків. Гнучка структура дозволяє диверсифікувати не тільки матеріальні активи фірми, скільки організаційні та інформаційні, не зменшуючи при цьому

ефективності фірми. Крім того, маючи гнучкі взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами, фірма може використати їхній потенціал розвитку як нові зовнішні ресурси. Вітчизняні дослідники відзначають: "Ризик прямо пов'язаний з адаптивними можливостями економічних систем: чим більший рівень глибини адаптивності елементів підприємства, тим менший ризик витрат від змін зовнішніх і внутрішніх умов функціонування підприємства" [11, с. 45].

Таким чином, основним фактором ефективності гнучкої внутрішньої організації в нестабільних умовах є те, що вона дозволяє фірмі відбирати трансакції з найменшими альтернативними й трансакційними витратами, максимально використовувати умови зовнішнього ринкового середовища й формувати найкращу траєкторію розвитку.

Проблема визначення необхідного й достатнього рівня гнучкості організаційної структури прямо корелює з оцінкою гнучкості економічної поведінки. Отже, організаційна структура є достатньо гнучкою, якщо забезпечує реалізацію альтернативних варіантів розвитку й ефективний рівень трансакційних витрат фірми. Ефективний рівень гнучкості організаційної структури визначається трьома факторами: вектором поточних і майбутніх інтересів; параметрами конкретного ринку, на якому діє фірма; вимогами зовнішнього середовища на даному етапі часу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, існує залежність можливостей розвитку фірми від особливостей взаємодії агентів. Інституціональна економічна теорія пояснює кореляцію структури фірми й траєкторії її розвитку тим, що організаційна структура є функцією, що визначає ефективність перерозподілу прав власності на ресурси фірми і рух організаційної економічної структури по особливій траєкторії структурних змін. Гнучка організаційна структура фірми — це заснована на внутріфірмових інститутах сукупність елементів фірми й їхніх взаємозв'язків, що забезпечує здатність фірми до швидкої просторової, функціональної, логічної або іншої перебудови й відновлення параметрів без впливу ззовні. Джерелами розвитку гнучкої організаційної структури є зовнішні й внутрішні фактори. Зокрема, розвиток фірми забезпечується зниженням трансакційних витрат, інтенсивністю зовнішнього та внутрішнього трансферу знанневих активів, скороченням часу реалізації альтернатив, меншими перекручуваннями й асиметрією інформації, зниженням опортунізму внаслідок більш короткого ланцюжка "принципал — агент", низьким ступенем залежності від траєкторії попереднього розвитку, аналізом більшого числа ринкових альтернатив, більшими можливостями реалізації альтернатив за рахунок широкої мережі внутрішніх зв'язків, зниженням ризиків за рахунок інформаційної та організаційної диверсифікації, швидким здійснення екстерналізації (інтерналізації) функцій, розширенням можливостей з залучення ресурсів.

Література:

1. Щепетова С.Е. Моделирование и синтез гибких экономических систем: концепция, теория и методология: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора экон. наук:

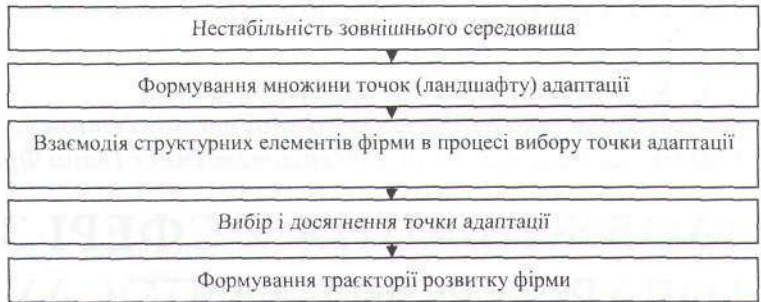

Рис. 4. Механізм розвитку фірми

Рис. 5. Джерела розвитку гнучкої організаційної структури

спец. 08.00.13. "Математические и инструментальные методы экономики" / С. Е. Щепетова. — М., 2009. — 43 с.

2. Ньюстром Дж.В. Основы организационного поведения / Дж. В. Ньюстром, К. Дэвис. — СПб.: Питер, 2000. — 447 с.

3. Кастальди К. Тиски истории и возможности для новизны: некоторые результаты и открытые вопросы, связанные с зависимостью от предшествующей траектории развития в экономических процессах / К. Кастальди, Дж. Доси // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2005. — Т. 3. — № 2. — С. 18—49.

4. Скоробогатов А.С. Экономическая роль институтов: от онтологической неопределенности к концепции делового цикла / А.С. Скоробогатов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2005. — Т. 3. — № 2. — С. 83—96.

5. Горняк О.В. Институційні підходи до аналізу між фірмовою та внутрішньо фірмовою кооперації / О.В. Горняк, А.Х. Доленко // Економічна теорія. — 2007. — № 1. — С. 47—64.

6. Колодняя Г. В. Трансакционные издержки как фактор эволюции фирмы: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Г. В. Колодняя. — Москва, 2008. — 43 с.

7. Ayyagari M. Firm innovation in emerging markets: the roles of governance and finance / M. Ayyagari, A. Kunt, V. Maksimovic. — Washington: World bank, Development research group, Finance and private sector development team, 2007. — 56 с.

8. Innovation and social learning: institutional adaptation in an era of technological change / [ed. by Meric S. Gertler, David A. Wolfe]. — Basingstoke (Hants.); New York: Palgrave Macmillan, 2002. — 258 с.

9. Eicher T. S. Institutions, development, and economic growth / T. S. Eicher, C. Garcia-Penalosa. — Cambridge, Mass.; London: MIT press, 2006. — 293 с.

10. Удалов Д. В. Закономерности эволюции фирмы как института экономики: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Д.В. Удалов. — Саратов, 2009. — 44 с.

11. Акофф Р.А. О целеустремленных системах / Р.А. Акофф, Ф.Э. Эмери. — М.: АКИ, 2008. — 272 с.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2012 р.